

OSOBE S INVALIDITETOM U SVIJETU RADA KOJI SE MIJENJA

Josip Rački

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Pregledni članak

UDK: 376.4

Zaprimljeno: 16. 10. 1995.

Sažetak

U radu se razmatraju neke od mogućih posljedica uvođenja novih tehnologija na položaj osoba s invaliditetom u svijetu rada i u svekolikom životu, pri čemu se posebni naglasak daje, na to, kako u tom kontekstu stvoriti uvjete za ostvarivanje načela o jednakim mogućnostima za te osobe, o kojima se govori u Standardnim pravilima o jednakim mogućnostima za osobe s invalidnošću usvojenim na 48. zasjedanju Generalne skupštine UN, održanom 20. prosinca 1993. godine.

Polazeći od nekih opredjeljenja iskazanih u tom dokumentu UN, analizira se uloga odgoja i obrazovanja, kao jednog od važnih čimbenika o kojima zavisi ostvarivanje jednakosti u svijetu rada i svekolikom životu tj. socijalna integracija osoba s invaliditetom. Iznose se i razmišljanja o tomu što bi trebalo poduzeti da nova - informatička (mikroelektronička) tehnologija bude na što veću korist osobama s invaliditetom, odnosno kako izbjeći njezin mogući negativni impakt.

1. UVOD

Svuda u svijetu i na svim razinama društva, pa i kod nas, postoji određeni broj osoba s invaliditetom, na što upozoravaju, pored ostalog, i neki noviji dokumenti Ujedinjenih naroda¹.

Broj osoba s invaliditetom u svijetu je velik i stalno raste; naročito u zemljama koje su bile pogođene nekim izvanrednim događajima, kao što su npr. ratna stradanja.

Prema nekim procjenama, u svjetskom pučanstvu takvih osoba ima otprilike 10%, odnosno oko 500 milijuna, od čega je 140 milijuna djece.

Iako u Hrvatskoj nisu provedena ispitivanja na temelju kojih bi se mogli iznositi točniji podaci o prevalenciji pojave invalidnosti

kod nas, s obzirom na ratna stradanja kojima je bio izložen dio stanovništva, taj je postotak sada vjerojatno, i nešto veći. Štoviše, posve je realno očekivati da će takav biti još niz godina, čemu će, vjerojatno, pridonositi i moguća naknadna stradanja pučanstva od zaostalih minsko-eksplozivnih sredstava, kojih je na ratnim područjima, kao što je poznato, vrlo mnogo, i koja, i uz vrlo rigorozne mjere zaštite i razminiravanja, za sigurno neće biti moguće detektirati na svim, vrlo različitim mjestima gdje su položena.

Invalidnost je slojevita i zamršena pojava, pojava koja se odražava na više razina. Ponekada se, tako, govori o njeznim reperkusijama na mikro, mezo i makro razini, tj. o posljedicama koje se mogu prepoznati u funkcioniranju osobe pogođene invalidnošću, u njenoj primarnoj i sekundarnoj obitelji

¹ The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, United Nations, 1993 (Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, usvojena na Očoj skupštini OUN-a, održanoj u prosincu 1993. - Rezolucija broj 48/96 od 20. 12. 1993.).

(u svezi s tim često se iznosi mišljenje da je tada broj onih koji su pogođeni posljedicama invalidnosti čak 25%), te na široj - društvenoj razini.

Posljedice invalidnosti u velikoj su mjeri uvjetovane i zahtjevima što ih društvo postavlja invalidima, kao i raznolikim zaprekama koje su oni prisiljeni svladavati u svakodnevnom životu (komunikacijske, prometne, graditeljske i druge zapreke). Pridružimo li tim zaprekama i one koje su posljedica različitih predrasuda o tim osobama, što je najčešće rezultat nedovoljne obaviještenosti o pojavi invalidnosti, odnosno o mogućnostima njezinog svladavanja, zasigurno možemo ustvrditi da se nalazimo pred problemom koji nalaže krajnje ozbiljan pristup i isto tako promišljanje.

U svijetu je zadnjih desetljeća, a posebice u vremenu nakon 1980. godine, pokrenuto niz inicijativa za promjenu sadašnjeg položaja invalidnih osoba u društvu, koji se najčešće ocjenjuje kao nepovoljan. Jedna od takvih akcija je i ona koja se zalaže za *izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom*, pod čime se razumijeva proces kojim različiti sustavi društva i okoline, kao što su službe i djelatnosti, informiranje i dokumentacija, postaju dostupni svima, posebice osobama s invaliditetom.

Na tom tragu su i pokušaji da se istraži² položaj osoba s invaliditetom u odgoju i obrazovanju i u svijetu rada (Rački, 1989.; 1993.; Radovančić, 1993.) i šire od toga Rački i Stančić (1993.), Rački i Runjić (1993.) Pri tomu se posebna pozornost pridaje pitanjima, kao što su npr. ova:

- a) stvaranje uvjeta za ostvarivanje jednakosti na svim razinama obrazovanja,
- b) osiguravanje mogućnosti za zadovoljavanje posebnih potreba koje imaju osobe s invaliditetom u procesu odgoja i obrazovanja,

- c) ostvarivanje načela da se odgoj i obrazovanje ovih osoba, u pravilu, ostvaruje u uvjetima tzv. "edukacijske integracije", a samo iznimno, kada se radi o većim i složenijim oštećenjima i poremećajima, u specijaliziranim ustanovama,
- d) kreiranje obrazovnih programa koji uvažavaju specifične potrebe pojedinih skupina osoba s invaliditetom,
- e) poštivanje načela o fleksibilnoj primjeni programa,
- f) osiguravanje mogućnosti za permanentno osposobljavanje i usavršavanje osoba s invaliditetom itd.

Na tragu, pak, stavova kakvi su istaknuti u spomenutom dokumentu OUN-a, pokušava se ustvrditi i ovo:

- a) u kojoj mjeri postojeći način profesionalnog osposobljavanja osoba s invaliditetom osigurava njihovu uspješnu radno-socijalnu integraciju,
- b) na kojim postavkama počiva prilagođavanje tih osoba zahtjevima radnog mjesta i kako je organizirana priprema njihova zapošljavanja (priprema radne sredine, prilagođavanje radnog mjesta i dr.),
- c) na koji se način provodi priprema tih osoba za korištenje pogodnosti koje donose nove tehnologije,
- d) kakvi se modeli zapošljavanja koriste za osobe s invaliditetom i u kojoj se mjeri ostvaruje načelo da pretežiti dio mora biti pripremljen za kompetitivni radni angažman, a samo iznimno za rad u "zaštićenim" prilikama
- e) koliko se u zapošljavanju tih osoba uvažava tzv. komunalni pristup,
- f) kakva je potpora osigurana onima koji predstavljaju za zapošljavanje tzv. "rizičnu" populaciju i sl.

² Većina ovih istraživanja provedena je u okviru znanstveno-istraživačkog rada koji se ostvaruje na Fakultetu za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Rezultati tih istraživanja najvećim su dijelom referirani u časopisu "Defektologija", koji izdaje spomenuta znanstveno-nastavna ustanova.

Na toj su crti, također, i nastojanja da se utvrdi kakva se potpora osigurava osobama s invaliditetom i onima koji ih zapošljavaju u svezi s uporabom novih tehnologija, kako je organizirana proizvodnja i diseminacija pomagala i opreme kojima se olakšava pristup ovih osoba novim strojevima i uređajima (novoj tehnici i tehnologiji) i njihovo efikasno korištenje, koje negativne posljedice ima, eventualno, za pojedinu skupinu osoba s invaliditetom, primjena određene nove tehnologije, kakve su vidljive koristi od primjene tehnologije za populaciju s oštećenjima i dr. S tih se pozicija prišlo ovom pokušaju da se upozori na neke od mogućih implikacija primjene novih tehnologija na položaj osoba s invaliditetom u svijetu rada koji se mijenja.

2. OSOBE S INVALIDITETOM U SVIJETU RADA

Velik broj autora, naročito onih čiji je uži interes "profesionalna rehabilitacija", suglasan je u tomu da društveni položaj osoba s invaliditetom zavisi prvenstveno o njihovoj poziciji u procesu rada (Brejc, 1979.). Do takvih se zaključaka došlo, kako iskustvom, tako i na temelju nekih istraživanja provedenih u našim prilikama (Borić, 1976.; Tonković, Stančić i Zovko, 1982.; Rački, 1981., 1989., 1993., Radovančić, 1993.), odnosno u svijetu. Istraživanja koja su provedena kod nas pokazala su da je položaj osoba s invaliditetom u svijetu rada³, čak i tada kada je riječ o skupinama koje su relativno uspješno radno-socijalno integrirane, kao što je to slučaj s osobama koje imaju oštećenje vida (slijepi i slabovidni), odnosno s onima koje imaju oštećen sluh (gluhi i nagluhi), dosta nepovoljan. Rečeni nepovoljni radno-socijalni status naročito je naglašen kod osoba s mentalnom retardacijom, što je nedvojbeno pokazalo i

istraživanje provedeno kod nas na uzorku takvih osoba koje nisu zaposlene (Rački, 1993.). Svjetska i naša iskustva pokazuju da je nepovoljni radno-socijalni položaj osoba s invaliditetom naročito izražen u prilikama kada prevladava nezaposlenost i kada je na tržištu rada relativno velik broj onih koji čekaju zaposlenje. Prema podacima Republičkog zavoda za zapošljavanje (Majsec-Sobota, V., 1996.), u Hrvatskoj je u prosincu 1995. godine u ukupnom broju nezaposlenih na osobe s invalidnošću otpalo 8% (u gradu Zagrebu čak 20%). Uspoređen s već navedenim podatkom o zastupljenosti osoba s invaliditetom u svekolikoj populaciji (10%), ovaj podatak ukazuje na vrlo loš položaj osoba s invaliditetom u zapošljavanju, a time, naravno, i u svijetu rada. Na taj je način i u našim prilikama potvrđena hipoteza da u uvjetima koji su i inače nepovoljni u pogledu zapošljavanja, unatoč progresivnom zakonodavstvu, pa i pozitivnim stavovima koje ima društvo prema socijalnoj (re)integraciji osoba s invaliditetom, te osobe pripadaju onoj skupini stanovništva koja je izložena opasnosti da bude marginalizirana, kako na tržištu rada, tako i u društvu općenito.

3. ODGOJ I OBRAZOVANJE KAO JEDAN OD ČIMBENIKA KOJI DJELUJU NA RADNO-SOCIJALNU INTEGRACIJU OSOBA S INVALIDITETOM

Proučavanje čimbenika koji utječu na položaj osoba s invaliditetom u svijetu rada i šire od toga, neminovno nas dovodi i do pitanja koji udio u tomu pripada odgoju i obrazovanju.

Iako uvažavamo stajalište da su odgoj i obrazovanje i profesionalna osposobljenost oso-

³ Iako dijelimo mišljenje da ovaj termin ima stanovite ideološke konotacije za njegovo smo se korištenje odlučili iz pragmatičnih razloga, tj. iz uvjerenja da kao operativni pojam dosta točno odražava suštinu onog o čemu se raspravlja u ovom radu.

ba s invaliditetom, samo jedan od čimbenika o kojima zavisi uspješnost njihove radno-socijalne (re)integracije na što naročito ukazuje Kovačević (1984.), naglašavajući da u tome sudjeluje i niz drugih čimbenika, koji su u vrlo složenom međusobnom odnosu i u svakom se pojedinačnom slučaju iskazuju na poseban način, i mada se to, samo u nekim slučajevima, može potkrijepiti i rezultatima znanstvenih istraživanja, posebice onima koja ulaze u latentne dimenzije toga problema (Stančić, Tonković i Zovko, 1979.; Rački, 1989., 1993.) skloni smo tvrditi da su odgoj i obrazovanje u tom pogledu mnogo važniji faktor, negoli se to ponekad misli. Također smo uvjerenja da značenje toga faktora u vremenu koje stoji pred nama neće biti manje, već naprotiv daleko veće, kako kada se radi o svekolikoj populaciji, tako i kada se to tiče onog njezinog segmenta koji čine osobe s invaliditetom, na što skreću pozornost mnogi autori (Mijatović, 1988., 1994., Paar, 1988., 1996.). Od tog smo refereničnog okvira pošli i u ovom pokušaju da dovedemo u stanovitu vezu pitanja koja se tiču odgoja i obrazovanja osoba s invaliditetom, novih tehnologija i položaja tih osoba u svijetu rada i u društvu općenito.

4. IMPLIKACIJE PRIMJENE NOVIH TEHNOLOGIJA NA REHABILITACIJU OSOBA S INVALIDITETOM I NA PROMJENU NJIHOVA POLOŽAJA U SVIJETU RADA

Ne ulazeći u dublju analizu stavova koje u svezi s implikacijama uvođenja novih tehnologija općenito, odnosno na osobe s invaliditetom, iznose pojedini autori, bilo da je riječ

o onima koji su vrlo optimistički (Naisbitt, 1985.; Biondić, 1987.), ili o onima koji su pesimistički (Fridrich, G., 1986.; Stanić, G. i dr., 1986.), odnosno o stavovima koji tomu prilaze realno i nastoje, istodobno istaći i prednosti i nedostatke primjene novih tehnologija (Svetlik, 1986.), najprije želimo izreći mišljenje da smo suglasni s onima koji tomu prilaze s dužnom mjerom opreza. Istodobno pokušavamo sagledati sve prednosti novih tehnologija, kako za svakodnevni život takvih osoba (rješavanje niza problema vezanih uz samoopskrbu invalida, olakšavanje komunikacije s okolinom, ublažavanje problema koje imaju pojedini od njih s obzirom na pokretljivost, poboljšavanje položaja žene-invalida i tsl.), i u svijetu rada (napuštanje "gard tehnologija" u kojima su osobe s određenim vrstama i stupnjevima invalidnosti u minus poziciji i njihova zamjena tehnologijom koja počiva na mikroelektronici, čime se otvaraju nove perspektive za zapošljavanje i tzv. teških invalida), tako i neke probleme, prije svega one koji se tiču posljedica uvođenja mikroelektronike u industriju, čime se gasi velik broj radnih mjesta niske složenosti i repetitivnog karaktera; poslova koji su naročito pogodni za neke skupine osoba s invaliditetom, kao što su npr. one s usporenim kognitivnim razvojem, ili s lakom mentalnom retardacijom (Stanić, G. i dr., 1986.; Fridrich, G., 1986.) Mada je vrlo teško izdvojiti neki od tih problema kao ključni, ipak mišljenja smo da neće biti učinjena veća pogreška, ukoliko za potrebe ove rasprave izdvojimo dva, nama, zanimljiva i provokativna:

1. kakvo obrazovanje pretpostavlja kod pojedinca svijet rada kakav obilježava treća tehnološka revolucija⁴ i s kakvim se ograničenjima u tom pogledu susrećemo kod dijela populacije kojom se bavimo u ovom radu;
2. što znači za osobe s invaliditetom, to, da je jedna od osnovnih karakteristika razvoja u

⁴ Paar (1986.), u svezi s pojmom "treća tehnološka revolucija", kaže sljedeće: "Prva tehnološka revolucija je povezana s parnim strojem, odnosno s tehnološkim razvojem koji je potaknuo tu revoluciju. Druga tehnološka revolucija dogodila se na prijelazu između 19. i 20. stoljeća i povezana je s pronalaskom motora s unutarnjim

sklopu treće tehnološke revolucije dinamičnost tj. stalno mijenjanje tehnologije, proizvodnja, te, u svezi s tim, zahtjev da budući radnik mora biti fleksibilan u svakom pogledu; obrazovan tako da je u stanju rješavati probleme i osposobljen da, samostalno, ili organizirano, uči praktično kroz čitav život (Paar, 1988.).

U svezi s tim, a polazeći od zbilje kakvu imamo u postojećem sustavu odgoja i obrazovanja u koji se uključuju djeca i mladež s određenim vrstama oštećenja i poremećaja, te uzevši u obzir neke osobitosti pojedinih populacija koje se obuhvaćaju tim sustavom (učenici s usporenim kognitivnim razvojem, lakom mentalnom retardacijom, oštećenjem vida, oštećenjem sluha, motorički hendikepirani učenici, učenici s kroničnim oboljenjima, višestruko oštećeni učenici), tvrdimo da će pretežiti dio spomenutih, što radi subjektivnih ograničenja, a što radi niza objektivnih problema, teško steći spomenuto fleksibilno obrazovanje - obrazovanje, koje osigurava pokretljivost i probitačnost na tržištu radne snage te spremnost za brzo i efikasno prilagođavanje novim zahtjevima u procesu rada. Kao važnije probleme izdvajamo sljedeće:

- a) ostvarivanje individualiziranog pristupa u svladavanju programskih sadržaja na svim razinama obrazovanja,
- b) nedostatnu opskrbljenost učenika i škola specifičnim nastavnim i rehabilitacijskim sredstvima i pomagalicama,
- c) potpuno otvoreno pitanje udžbenika za neke skupine tih učenika (s lakom mentalnom retardacijom, oštećenjem sluha, cerebralnim oštećenjima i dr.) te priručnika za nastavnike,
- d) nepotpuno ostvarivanje rehabilitacijskog tretmana koji bi morao osiguravati produženi stručni postupak,

- e) mali broj škola koje takvim učenicima osiguravaju i rehabilitacijske programe,
- f) još uvijek nedostatno razvijena mreža stručnih suradnika defektologa,
- g) slabo i manjkavo organizirano permanentno osposobljavanje učitelja i profesora za rješavanje posebnih problema učenika s teškoćama u razvoju,
- h) izostanak primjerene (znanstveno utemeljene) evolucije efekata tretmana kojim su ovi učenici bili obuhvaćeni tijekom osnovnog i srednjeg školovanja (posljedica su stotine učenika koji se nakon što su ponekad punih osam školskih godina bili "integrirani" upisuju u posebnu organizaciju odgoja i obrazovanja da bi stekli strukovno obrazovanje), te još mnogo toga drugog.

Samim tim, nastaje, pak, realna opasnost da doista postanu dijelom tzv. "suvišne populacije", odnosno "rezervne radne snage", čija je sudbina: dugo čekanje zaposlenja, čest prekid radnog odnosa, kronična nezaposlenost, slabije plaćeni posao, zaostajanje za aktualnom tehnologijom rada (smanjivanje radne, odnosno profesionalne kompetencije), povećanje rizika za devijantno ponašanje i slično.

S obzirom na rečeno, te zbog ranije istaknutog mišljenja da udio koji ima pojedinac u procesu proizvodnje, pa i udio koji u tom smislu ima pojedina osoba s invaliditetom, značajno određuju njezin društveni položaj, te sporadi mišljenja da su društvene grupe koje se ne uspijevaju afirmirati na tržištu radne snage predestinirane da zauzmu lošiji društveni položaj (Zovko, 1982), postavlja se pitanje kako mijenjati postojeću situaciju i što bolje iskoristiti pozitivne strane aktualnog tehnološkog razvoja, kao i onog koji je pred nama.

sagorijevanjem i elektrotehnikom. Treća tehnološka revolucija, započela je razvojem kompjutora, dakle informatikom, zatim s novim materijalima, laserom, robotikom i nizom drugih povezanih područja. Informatika i razvoj kompjutora nisu učinili revoluciju samo u privredi, već i u svim društvenim i političkim strukturama, službama i postupcima (Vjesnik, 5. svibnja 1996., str. 8-9).

Kako je naglašeno već ranije, a polazeći od naših stvarnih prilika, pozitivne strane treće tehnološke revolucije, za osobe s invaliditetom, prepoznajemo, prije svega, u sljedećem:

- u povećanim izgledima, da se, zahvaljujući mogućnostima koje nudi mikroelektronika, značajnije kompenziraju posljedice objektivno prisutnih oštećenja koja postoje u osoba s invaliditetom, a zbog kojih one, nerijetko, posebice kada je riječ o senzornim, odnosno o tjelesnim oštećenjima, nisu u prilici da do kraja iskažu svoje radne potencijale, odnosno osobnost u totalitetu;
- u poboljšanim fizičkim uvjetima rada, kakvi se pretpostavljaju kada se radi o ovoj vrsti tehnologije i u njihovom preventivnom djelovanju na očuvanje zdravlja takvih osoba, što je iznimno važno, jer svako novo, tj. dodatno oštećenje, značajno komplicira već postojeću hendikepiranost osoba s invaliditetom.

Naravno, pri tomu imamo pred očima i spoznaje da primjena novih tehnologija može imati i određene negativne posljedice za ljude koji je koriste. Naime, poznato je da u pojedinim slučajevima nova tehnologija dovodi do velikog psihičkog naprezanja, odnosno do preopterećivanja, posebice osjetila vida, kao, i to, da, zbog socioloških uvjeta u kojima se takav rad odvija on ima i neke psihološke kontraefekte (Friedrich, G. i Schaff, A. 1987.). Međutim, u cjelini uzevši, iako za to nismo našli dokaze u nalazima odgovarajućih znanstvenih istraživanja, opravdano je hipotetizirati da spomenute negativne posljedice nisu tolike da bi dovodile u pitanje pozitivnu stranu novih tehnologija i koristi koje od toga mogu imati osobe s invaliditetom.

- u povećavanju izgleda da se u proces rada uključe i one osobe s invaliditetom, koje su iz najrazličitijih razloga prisiljene trajno boraviti u stanu, a među kojima je mnogo takvih koje su stekle i određeno profesionalno obrazovanje i posjeduju ta-

kve intelektualne sposobnosti da mogu obavljati i poslove najviše složenosti.

Kao i u prethodnom slučaju i ovdje smo dužni upozoriti na to da postoje mišljenja kako takav rad ima i neke nedostatke. Toffler (1991.), tako, ukazuje, na to, da takav rad (home business, "eletronic cottage") angažira više žene, nego muškarce; kada se radi o "profesionalnom radu" postoji težnja da se ima veća autonomija i sigurnost, a u slučaju rutinskog rada da je to u pravilu, slabo plaćen rad, kao, i to, da kod takvog oblika radnog angažiranja postoji realna opasnost od socijalne izolacije i emocionalne napetosti kod same osobe i kod članova obitelji, zbog svakodnevnog zajedničkog provođenja cjelodnevnog vremena. No, neke osobe s invaliditetom, na takav su način života prisiljene nezavisno o tomu, pa u tom kontekstu treba sagledavati i, eventualne, negativne posljedice koje može imati takav oblik rada.

- u povećanju izgleda za permanentno obrazovanje osoba s invaliditetom, posebice kada se radi o onom dijelu populacije koji ima teškoće na području lokomotorike, tj. u istinskom proširivanju mogućnosti da one daleko više participiraju u obrazovanju, a naročito u onom na distancu, kakvo omogućava primjena informatičke tehnologije, bilo da se radi o formalnim, ili o neformalnim oblicima obrazovanja.

Moglo bi se navesti još niz takvih opservacija, no ovo smatramo dostatnim da zainteresirane potakne na razmišljanje o problemu, koji je, barem se nama tako čini, u nas, kada se radi o ovom dijelu stanovništva, prilično zanemaren, kako u raspravama stručnjaka, tako i u praktičnom djelovanju.

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Bez namjere da o rečenoj problematici izvodimo bilo kakve definitivne konkluzije, jer

za to naprosto ne posjedujemo nikakvo ozbiljnije znanstveno uporište, ili da uporno ostanemo pri ovdje iznesenim stajalištima, već daleko više s namjerom da izrazimo neke vlastite dileme u svezi s problemom koji smo istakli u naslovu rada, razmišljanje o tomu zaključili bismo sljedećim:

1. Evidentno je da su, kao što to naglašavaju pojedini znanstvenici (Paar, 1988.; Šoljan, 1988.; Mijatović, 1994.), nove tehnologije realnost i da će one dovesti do promjena u svim aspektima života ljudi (u obrazovanju, na radnom mjestu, u okviru slobodnog vremena, u obitelji), kao, i to, da novo znanstveno-tehnološko okruženje postavlja pred odgoj i obrazovanje ultimativni zahtjev za povećanim općim znanjem (Paar, 1996.) i tehničkom kulturom, koja je, kako ističu neki (Milat, 1996.), bitna odrednica suvremenog sustava obrazovanja. Primjerenim odgojem i obrazovanjem, kažu neki od tih znanstvenika, ljudi moraju biti potpomognuti u razvoju svojih metekognitivnih funkcija, koje se očituju u razumijevanju, praćenju i kontroli vlastitih kognitivnih procesa.

Svjesni opasnosti koja postoji ako se u promišljanju ove problematike polazi sa stajališta "ad defectum", umjesto sa stajališta "ad hominem", ipak moramo postaviti pitanje, što ovi zahtjevi znače glede obrazovanja, kada je u pitanju npr. onaj dio populacije osoba s invaliditetom koji ima teškoće upravo u tom području (osobe s usporenim kognitivnim razvojem, odnosno s lakom mentalnom retardacijom, ili s nekim drugim oštećenjima, koja se odražavaju i na tom području), a kojih je, prema nekim pokazateljima, u svekolikoj populaciji između 2-3%. Kako omogućiti da i taj dio stanovništva koristi blagodati kakve se mogu očekivati od primjene novih tehnologija u svijetu rada i u svakodnevnom životu.

Posebice bi trebalo sagledati implikacije spomenutog na njihovu buduću poziciju u svijetu rada, jer upravo su te osobe one koje će biti prve na udaru kada dođe do šire primjene mikroelektronike u industriji i drug-

dje (u negativnom kontekstu kompjutore često nazivaju "ubojicama radnih mjesta", jer upravo njima zahvaljujući dolazi do dokidanja poslova niske složenosti i repetitivnog karaktera, koji su, inače, vrlo pogodni za zapošljavanje takvih osoba). U svijetu se to, kada se radi o problemu zapošljavanja tih osoba, pokušava riješiti putem "rezervacije" poslova, kao što su npr. održavanje čistoće, održavanje parkova, te sl.

2. Najvažnije odrednice treće tehnološke revolucije, kako ističu neki (Mijatović, 1994.), su:

- više intelektualnog od fizičkog rada,
- više znanja od manuelnih vještina i navika,
- više univerzalnog od posebnog znanja,
- više originalnog nego rutinskog rada,
- više kreativnog od reproduktivnog rada,
- više prirodoznanstvenog itd.

Navedeno znači da skupine osoba s invaliditetom, obrazovanje ubuduće mora daleko više osposobljavati za aktivno stjecanje znanja i za rješavanje problema. Što to znači za te osobe, naročito u pogledu profesionalnog obrazovanja. Kod toga imamo u vidu i neke empirijske spoznaje o aktualnoj pedagoškoj zbilji, u okviru koje je još uvijek visoko osipanje upisanih u strukovne škole i, u kojoj, neke skupine osoba s invaliditetom, kao što su npr. učenici s usporenim kognitivnim razvojem, iako su osnovno obrazovanje stjecali u redovitim uvjetima, strukovno obrazovanje nastavljaju u specijaliziranim ustanovama (iskustva u gradu Zagrebu).

3. Neke se skupine osoba s invaliditetom teško zapošljavaju čak i kada se radi o tzv. ekseleantnim profilima, za koje, inače, postoji potražnja na tzv. tržištu rada. Rečeno se odnosi prvenstveno na skupinu osoba s oštećenjima lokomotornog sustava.

Problem zapošljavanja te skupine osoba s invaliditetom istakli smo da bismo upozorili na to da primjena novih tehnologija sama po sebi, čak i kada bude vidljiv njezin doprinos

u rješavanju zapreka s kojima se susreću pojedine skupine takvih osoba, kao što su već spominjane barijere u prometu, komunikaciji i dr., neće riješiti njihovo veće uključivanje u svijet rada, ukoliko se ne budu istinski promijenili i stavovi javnosti o tim osobama (deklarativno su ti stavovi gotovo uvijek pozitivni).

U tom kontekstu valjalo bi sagledati, uz ostalo, i ulogu novih informacijskih tehnologija tj. kako putem njih efikasnije djelovati na formiranje ispravne slike o mogućnostima osoba s invaliditetom za participaciju u svijetu rada i u svekolikom životu društvene zajednice.

4. Veće korištenje novih tehnologija za uvođenje osoba s invaliditetom u svijet rada i svekoliki život društvene zajednice, odnosno njihova radna i druga socijalna integracija morali bi se poticati i tako, da se takvim osobama osigurava stambeni prostor koji omogućava veću aktivnost u kući (radnu, u funkciji obrazovanja, u osmišljavanju slobodnog vremena i dr.). Naravno, to uz osiguravanje takvog prostora pretpostavlja i njihovu opskrbu prikladnim računalima, priključak na TT mrežu, dobre servisne usluge i dr. Nema društva koje ne bi u tomu, pored ostalog interesa, trebalo imati onaj ekonomski. Na to je, uostalom, ukazano i na međunarodnom skupu koji je održan u Dublinu krajem 1995. godine, čiji je moto glasilo: "Rehabilitacija je investicija - rehabilitacija nije trošak". Ovaj bi stav, koji je, usput rečeno, već pred više od desetak godina, i kod nas potkrijepljen egzaktnim ekonomskim analizama, trebao biti okosnica za brigu o osobama s invaliditetom, na što obvezuje i Ustav Republike Hrvatske (članak 57.).

5. Veće korištenje novih tehnologija u rješavanju slojevitih i zamršenih problema osoba s invaliditetom zasigurno je ovisno i o materijalnim ulaganjima društva u rehabilitaciju. "Paket usluga", koje čini rehabilitacija osoba s invaliditetom, obvezno bi morao sadržavati i izdatke za opskrbu invalida sredstvima i

pomagalima koja im omogućavaju pristup novim tehnologijama, uključivši i njihovo osposobljavanje za korištenje računala u radu i šire. Oprema tih osoba računalima i drugim sredstvima koja nudi treća tehnološka revolucija, morali bi biti dio zakonom utvrđenog standarda koje im osiguravaju sustav edukacije, sustav zdravstvene i socijalne skrbi, sustav mirovinsko-invalidskog osiguranja i drugi relevantni sustavi.

Sve rečeno teško je zamisliti bez daleko veće međusobne povezanosti svih spomenutih i drugih sustava te bez jedinstvene koncepcije o tomu kako provoditi rehabilitaciju osoba s invaliditetom, u ovom trenutku i u doglednoj budućnosti. Jedinstvena koncepcija rehabilitacije osoba s invaliditetom, na žalost, za sada još uvijek nije utvrđena pa to može imati neželjene posljedice i s obzirom na probleme kojima se bavi ovaj rad.

6. Budući da se većina mišljenja o implikacijama novih tehnologija na promjenu položaja invalida u obrazovanju, svijetu rada i svakodnevnom životu, temelji uglavnom na iskustvima i istraživanjima provedenim u drugim zemljama, (takvih istraživanja, koliko nam je poznato, kod nas za sada nije bilo), a prisutnost mikroelektronike je sve vidljivija i u našem okruženju, aktualizira se potreba takvih istraživanja u našim prilikama, za što je ispunjena većina zahtjeva (postoje kvalificirani kadrovi, znanstvene ustanove i dr.).

Problemi o kojima je bilo riječi u ovom radu, s obzirom na važnost koju mogu imati u ostvarivanju na početku istaknutog zahtjeva - da osobama s invaliditetom moramo osigurati jednake mogućnosti - nalažu da se u budućnosti ovim pitanjima pokloni daleko veća pozornost. Ukoliko ne bismo postupili tako, a nalazimo se na pragu trećeg milenija, postavilo bi se pitanje jesmo li dovoljno svjesni svoje odgovornosti prema tim osobama - civilizacijske obveze da im osiguramo što istinskije mogućnosti da žive što sretnije i sadržajnije, te i na korist zajednice.

LITERATURA

1. Borić, A.: Studija faktora koji utječu na uspjeh mentalno retardiranih u industriji, Centar za mentalnu retardaciju, Zagreb, 1976.
2. Biondić, I.: Obrazovanje hendikepiranih u funkciji novih proizvodnih snaga, Simpozij "Možnosti razvoja profesionalne rehabilitacije v kriznih društvenih razmerah", Univerzitetni zavod za rehabilitaciju invalidov, Ljubljana, 1987.
3. Biondić, I.: Obrazovanje i zapošljavanje invalida u funkciji pozitivne selekcije, Društveno-ekonomski efekti razvoja profesionalne rehabilitacije zapošljavanja invalida i zaštitnih organizacija, Savez poslovnih zajednica za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida, Beograd, 1988.
4. Brejc, T. i dr.: Rehabilitacija invalidov, Zavod za rehabilitaciju invalidov, Ljubljana, 1979.
5. Council of Europe: Legislation on rehabilitation of disabled person, Strasbourg, 1988.
6. Cull, J. and all: Adjustment to Work, C.C. Thomas Publisher, Springfield, 1973.
7. Friedrich, G.: Mikroelektronika - ključna tehnologija. U: Štambuk, V. (ur.): Mikroelektronska revolucija i njene društvene posljedice, Nolit, Beograd, 1986.
8. Friedrich, G. i Schaff, A.: Mikroelektronika i društvo, Delo, Ljubljana, 1987.
9. Kovačević, V.: Defektologija u sustavu socijalne zaštite. U: Socijalna zaštita, JUMENA, Zagreb, 1984.
10. Majsec-Sobota, V.: Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje invalida, Hrvatski simpozij o invalidima, Selce, 1996.
11. Mijatović, A.: Treća tehnološka revolucija i obrazovanje za razvojne promjene, Naše teme, 32, 1-2, Zagreb, 1988.
12. Mijatović, A.: Osnove ustroja školskog sustava, Školske novine, Zagreb, 1994.
13. Milat, J.: Tehnička kultura je bitna odrednica sustava obrazovanja, Društvena istraživanja, 5, 21, Zagreb, 1996.
14. Naisbitt, J.: Megatrendovi, Delo, Ljubljana, 1985.
15. Paar, V.: Obrazovanje u funkciji znanstveno-tehnološkog razvoja, Naše teme, 32, 1-2, Zagreb, 1988.
16. Plenković, J. (ur.): Društvo i tehnologija, Građevinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1994.
17. Rački, J.: Socijalni i profesionalni status tjelesnih invalida. Magistarski rad, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1981.
18. Rački, J.: Povezanost efikasnosti socijalizacije osoba s lakom mentalnom retardacijom i njihova profesionalnog sustava. Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.
19. Rački, J.: Slobodno vrijeme odraslih mentalno retardiranih osoba, Defektologija, 29, 1, Zagreb, 1993.
20. Rački, J. i Stančić, Z.: Socioekonomski status profesionalno osposobljenih osoba s mentalnom retardacijom, Defektologija, 29, 1, Zagreb, 1993.
21. Rački, J. i Runjić, T.: Utjecaj obrazovnog sustava odraslih mentalno retardiranih osoba na način njihova života u slobodno vrijeme, Defektologija, 29, 2, Zagreb, 1993.
22. Stanić, G. i dr.: Sadržaj društvenih vidika robotizacije. U: Tehnologija i društveni razvoj, Zagreb, 1986.
23. Stančić, V., Tonković, F. i Zovko, G.: Profesionalna integracija slijepih, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1979.
24. Šoljan, N.: Razvoj odgoja i obrazovanja u suvremenim društvenim i znanstveno-tehnološkim uvjetima, Drugi kongres pedagoga Hrvatske, Pedagoško-književni zbor Hrvatske, Zagreb, 1988.
25. Toffler, A.: The Third Wave, Bantam books, 1991.
26. Svetlik, I.: Nove tehnologije i zapošljavanje. U: Znanstveno-tehnološka revolucija i društveni razvoj, Zbornik trećeg programa Radio Zagreba, 14, Zagreb, 1986.
27. Zovko, G.: Socijalna integracija osoba sa smetnjama u razvoju, Defektologija, 19, 1-2, Zagreb, 1982.

PERSONS WITH DISABILITIES IN THE CHANGING WORLD OF EMPLOYMENT

Summary

This work discusses some of the possible consequences the new technologies might have on the position of persons with disabilities in the employment world and daily-life, especially focusing on the methods of fulfilling conditions for realisation of the principles of equalisation, as given by The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for persons with Disabilities, United Nations, 1993, accepted on the General Assembly of the OUN, December 1993 - Resolution No 48/96, dt. 20s December 1993.

Starting from the rules given by this UN resolution the role of up-bringing and education is discussed, as it is one of the important factors of fulfilment of equality in the employment world and life generally i.e. of social integration of persons with disabilities. Some thought has been given to the measures that should be taken so that new micro-electronic technology is as much as possible an advantage to the persons with disabilities and so that its possible negative impact is avoided.